mokslas menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1980 METAI

RUGSĖJO MĖN. 6 D. / SEPTEMBER 6, 1980

PART TWO — Nr. 209 (31)

Šiame numeryje:

Knygų leidyklos neatostogavo.
Marija Stankuvienė-Saulaitytė apie Kristijono Donelaičio saules.
Kaip rašoma Lietuvoje apie okupantų sunaikintą Mindaugą Tamonį?
Iš Lietuvos pogrindžio poezijos: Mindaugo Tamonio eilėraščių pluoštas.
Čiurlioniškoji tema 1980 metų teatro festivalyje Chicagoj: pokalbis su dramos autoriumi rašytoju Jurgiu Gliauda.

KRISTIJONO DONELAIČIO SAULĖS

MARIJA STANKUVIENĖ — SAULAITYTĖ

Kristijonas Donelaitis yra pripažintas lietuvių grožinės literatūros rimčiausiu pradininku ir taipgi jos milžinu. Nagrinėjamas jo stilius, poetinės priemonės, mintys. Lietuvių literatūros nagrinėtojų Donelaitis dažnai yra pamokslininkas, kuris ne vien pamokslais, kaip liuteronų pastoriui pridera, bet ir poezija savo parapijiečius ir ateinančias kartas mokė gero, doro gyvenimo. Tokiam nagrinėtojų Donelaičiui pasaulis ir tai, kas įvyks po pasaulio, buvo gan aišku: geriesiems bus atlyginama, o blogieji bus nubausti. Jam net buvo aišku, kas tie gerieji: geraisiais gali vadintis dorieji, taupieji, darbštieji ir nuolankieji. Norėdamas savo klausytojus bei skaitytojus visais būdais įtikinti, Donelaitis kūrė pasakėčias ir poeziją. Kadangi Donelaitis, nors aiškiai neeilinių gabumų žmogus, vis tiek nebūtų galėjęs su savim kalbėtis 2968 eilučių poemoje, jis užsidėjo Pričkaus, Selmo, Krizo ir Lauro kaukes ir kalbėjo jų burnomis. Čionykštėje Prano Naujokaičio Lietuvių literatūros istorijos (Chicaga, 1975) pirmam tome rašoma: "Moralinių pamokymų, pasakytų Pričkaus, Selmo ar Lauryno lūpomis, Kristijonas Donelaitis duoda įvairiausiomis progomis" (psl. 107). Kaip Naujokaitis, taip ir Lietuvoje Gineičio ir kt. išleistos Lietuvių literatūros istorijos (Vilnius, 1957) Metų veikėjus skirsto į "viežlybuosius" arba teigiamus ir "nenaudėlius" arba neigiamus. Pirmon kategorijon visur patenka kaip tik Selmas, Lauras, Krizas ir Pričkus (Naujokaitis, psl. 113; Gineitis ir kiti, psl. 264). "Jų lūpomis", kaip ši Istorija teigia, "pats Donelaitis reiškia savo mintis bei pamokymus" (pusl. 264). Tos keturios burnos nagrinėtojams gan panašios — būk doras, taupus, darbštus ir nuolankus. Nors kritikams didelės problemos nesudaro pirmos trys dorybės, jiems yra neramu ar nemalonu dėl ketvirtosios: būk nuolankus. Jie ima atsiprašinėti už Donelaitį. Kodėl jo poemoje ponams nesipriešinama? Tiek okupuotos Lietuvos, tiek tremties literatūros vadovėliuose aiškinama, jog Donelaitis vis tiek buvęs savo laiko žmogus, supratęs socialinę padėtį tik kaip savo laikų žmogus, negalėjęs nieko kito įsivaizduoti... o be to, jis tikėjo Dievo valia. JAV išleistoje Istorijoje rašoma:

V. J. Jonynas

Kristijono Donelaičio "Metų" iliustracija iš "Pavasario linksmybių".

"Tačiau Kristijonas Donelaitis baudžiavos problemos nesiūlo spręsti kuria nors socialine reforma. Nei būrams, nei pačiam poetui, atrodo, nebuvo net kilusi mintis pakeisti baudžiavą geresne, teisingesne santvarka. Socialinės lygybės mintis dar ir kitur tuo metu nebuvo pribrendusi. Dėl to Kristijonas Donelaitis šią problemą mėgina spręsti moralinėje plotmėje (psl. 109).

Vilniuje išleistoje istorijoje ta pati mintis, žinoma kitaip, irgi išreikšta: "Tokie poeto pamokymai, užtrinantieji klasinius prieštaravimus ir migdantieji baudžiauninko sąmonę, eina iš Donelaičio kaip dvasininko, profesijos, yra krikščioniškos jo pasaulėžiūros ir moralės išdava: (psl. 259-60).

Naujokaitis randa tik vieną priešingą pasisakymą Donelaičio Metuose, tai Dočio "sporadiškas, vienkartinis drąsos prasiveržimas" (psl. 109); neatsižvelgta ar užmiršta, kad Dočys jau nagrinėtojų nuskirtas į nenaudėlių grupę.

Sutapatindami Donelaitį su jo personažais, lietuvių literatūros kritikai savo straipsnių skaitytojams daugiau mažiau sugadina Donelaičio poeziją. Koks malonumas skaityti beveik 3000 eilučių pamokslą, nors tame pamoksle ir randame gražių gamtos apibūdinimų ar vieną kitą riebesnę frazę. Tiesa, ir už tą frazę kritikų atsiprašoma. Sutapatindami Donelaitį su jo personažais, kai kurie komentatoriai net ima patį Donelaitį nagrinėti pagal jo sukurtus veikėjus — vienas čio Metuose nėra nė vieno veikėjo, kuriam Donelaitis visai pritartų, kuris už jį kalbėtų. Priešingai, pats Donelaitis dalyvauja Metuose, apibūdindamas gamtą, papasakodamas įvykius, dalyvaudamas diskusijose. Galima tad Donelaičio balsą lengvai atskirti nuo kitų veikėjų balsų.

Šiuo tikslu pažvelgtina pirma į Donelaičio kitus raštus, į tiesioginius pasisakymus, kurių dauguma rašyti vokiečių kalba: "Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui", "Tolminkiemio žemių separacijos bylos dokumentų nuorašai", "Pastabos Tolminkiemio krikšto netrikų knygose" ir "Įvairūs dokumentai". Po to žiūrėtina į jo du laiškus — vieną lietuviškai rašytą, kitą verstą iš vokiečių kalbos. Pereinant į jo kūrybą, panagrinėtini jo du eilėraščiai vokiečių kalba, jo šešios pasakėčios ir "Pavasario linksmybės", "Vasaros darbai", "Rudenio gėrybės", "Žiemos rūpesčiai". Metai, žinoma, svarbiausia medžiaga Donelaičiui atrasti.

Donelaičio gyvenimo bent paskutinieji penkeri metai buvo sunkūs ir kartūs dėl žemių separacijos bylos. Amtmonas — karališkojo dvaro valdytojas — Ruhig - Ruigys, nuo 1766 m. valdęs dvarą, savanaudiškas, savavalis ir suktas žmogus, norėjęs įsigyti geresniąsias žemes, tuo nuskriausdamas bažnyčią ir kaimą. Ši byla tiksliai pristatyta ir dokumentuota Raštų antrojoje dalyje "Archyvinė medžiaga". (Kristijonas Donelaitis "Raštai". Red. K. Korsakas ir kt. Vilnius, 1977). Byloje už teisingą sprendimą Donelaitis rašė Gumbinės karo ir domenų rūmams, Įsruties teismo kolegijai ir Karališkajai valdžiai Karaliaučiuje. Dieną prieš Donelaičio mirtį Karalius nusprendė siūlyti separaciją. Ta žinia nepasiekė Donelaičio. Dešimt metų po Donelaičio mirties byla buvo baigta su Donelaičio siūlytomis sąlygomis. "Taigi", pažymi redaktoriai, "drąsi ir atkakli Donelaičio kova su amtmonu pasibaigė jo pergale" (psl. 409).

Koks Donelaitis pasirodo susirašinėjime su valdžios įstaigomis ir pastabose į Ruhig - Ruigio raštus? Visuose raštuose Donelaitis reikalauja teisingumo: kad kiekvienas galėtų už save kalbėti, kad visi būtų išklausyti, kad sprendžiant nė vienas nebūtų nuskriaustas. "Antrajame debate" Donelaitis rašo: "Kiekvienas turi būti išklausytas, ir leista jam kalbėti už save" (psl. 444). Toliau jis reaguoja: "Teismo kolegija, matininkas ir p[onas] f[on] ek[onomijos] komisaras, visi pūtė į vieną dūdą. Ir aš visiškai vienas turėjau gintis" (psl. 465).

Visus argumentus jis tiksliai pristato, paremia, įrodydamas, kad jis pažįsta savo žmones ir savo žemę, kuria jis daug metų rūpinęsis. (Naujokaičio teigimas, kad Donelaitis nemėgo ūkio darbų ir kai kurios kitos pastabos greičiausiai paimtos iš Ruhig - Ruigio ar Lorino raštų —abu nepatikimi šaltiniai). Dažnai Donelaičio raštuose minima sąžinė, sąžiningumas, teisingumas, Dievo teisybė. Jo cituojamos Šv. Rašto vietos, ypač Senajame Testamente, rišasi su teisingumu — neskriausti silpnesniųjų, neimti kito nuosavybės, neapgaudinėti. Ruhig - Ruigį jis dažnai vadina nesąžiningu (pvz. "Pastabos", psl. 451). Beviltiškose situacijose, kuriose nesąžiningieji atrodė stipresni už sąžiningiuosius, Donelaitis savo ar Šv. Rašto žodžiais meldė Dievo pagalbos ir Dievo teisingumo:

"O širdžių žinove, tu vienatinis Dieve! Tu pažvelgei į širdį šio žmo-

(Nukelta į 2 psl.)

Kertinė Paraštė

Knygų leidyklos neatostogavo

Išeivijos kultūrinio gyvenimo sektoriuje vasaros mėnesiai paprastai yra tam tikro poilsio bei atoslūgio laikotarpis. Kultūrinės intencijos bent kiek dar reiškiasi įvairių vasaros stovyklų programose, o visur kitur poilsiaujama. Žinoma, pasitaiko ir čia be galo malonių ir beveik nuostabių išimčių. Šiemet tokia staigmeninė išimtis yra intensyvus knygų leidyklų darbas kaip tik šių metų vasaros mėnesiais. Trumpoj Kertinėj paraštėj beveik neįmanoma tiksliai visko suregistruoti. Tačiau greitosiomis ir gal ne visai pilnai surinkta informacija liudija labai gausų ir labai reikšmingų leidinių paruošimą, o kitų jau ir išleidimą pačiuose vasaros karščiuose. Žodžiu, ateinantį rudenį ir žiemą bus ką paskaityti, o kartu ir pasidžiaugti mūsų knygos gyvastingumu.

Šių metų knygų leidybos vasaros darbymečio rezultatai jau šiandien yra tokie. Amerikos Lietuvių bibliotekos leidykla Chicagoje išleido Broniaus Kviklio milžiniško užmojo „Lietuvos bažnyčių" pirmąjį tomą, skirtą Telšių vyskupijai. Tomas didelio formato, 400 psl., pateikiama visų bažnyčių aprašai, nuotraukos, piešiniai. Viso užmanymo bus šeši tomai.

Ta pati Amerikos Lietuvių bibliotekos leidykla išleido ir kitą jau tiesiog tarptautinio dėmesio vertą knygą, būtent — Vitolio E. Vengrio „Lietuvių ekslibriai" — „Lithuanian Bookplates". Knygos tekstas pateikiamas lietuvių ir anglų kalba. Didelio formato liuksusiniuos puslapiuos duodama lietuviškojo ekslibrio istorija, supažindinama su ekslibrį kūrusiais ir kuriančiais dailininkais tiek išeivijoje, tiek Lietuvoje, akį džiugina šimtai gražiausių lietuviškųjų ekslibrių pavyzdžių.

Prie pačių stambiųjų leidinių priklauso ir jau M. Morkūno spaustuvėj, Chicagoje, dorojamas kolektyvinis veikalas, leidžiamas serijoje „Studia Lituanica" ketvirtuoju tomu — „Rytų Lietuva". Jo leidėjas —Vilniečių sąjunga. Redaktorius — Alg. Budreckis. Knygoje pateikiami studijiniai straipsniai prof. J. Puzino, prof. J. Ochmanskio, prof. M. Roemerio, prof. M. Biržiškos, prof. Z. Ivinskio, prof. D. Krivicko, dr. J. Gimbuto ir kit.

Pradėtas realizuoti reikšmingas užmanymas išleisti mirusio prof. J. Brazaičio raštus. Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti išleido jų stambų pirmąjį tomą, kuriame sutelkti profesoriaus raštai, liečiantys atskirus mūsų rašytojus. Tomas redaguotas A. Skrupskelienės ir Č. Grincevičiaus. Spausdintas „Draugo" spaustuvėje.

Mykolo Morkūno spaustuvėje baigiamas spausdinti prof. dr. P. Čepėno „Naujųjų laikų Lietuvos istorijos" antrasis tomas. Veikalas svarbus tuo, kad liečia tą mūsų tautos laikotarpį, kuris daugeliui mūsų istorikų dar atrodė per arti, kad būtų galima jį atskiru veikalu ir istorišku žvilgsniu aprėpti (1914 - 1920).

Taipgi šių metų vasaros leidybinio derliaus vaisius yra Tomo Remeikio veikalas anglų kalba "Opposition to Soviet Rule in Lithuania 1945 - 1980". Knyga apžvalginė ir dokumentinė, 680 psl. Joje pasauliui pateikiama lietuvių tautos pokario dešimtmečių rezistencijos autentiškas vaizdas. Veikalą išleido Institute of Lithuanian Studies Press, Chicago.

O koks brandus grožinės literatūros vasarinis derlius! Lietuviškos knygos klubas Chicagoje jau pabaigė spaustuvėje rinkti ir pradeda spausdinti Antano Vaičiulaičio poezijos knygą „Ir atlėkė volungė" ir „Draugo" kultūriniam priede nemažai nuotaikingos beletristikos spausdinusio J. Savojo apybraižų rinkinį „Atostogų laisvė", o taipgi Povilo Gaučio paruoštą ir išverstą ispanų novelių antologiją.

Londoniškė „Nidos" leidykla skaitytojo vasarai padovanojo įspūdingą literatūros metraštį „Pradalgė". Tai apvalus dešimtasis šio leidinio tomas. Tuo pačiu kartu leidykla išleido ir Jurgio Gliaudos novelių rinkinį „Bausmė".

„Ateities" leidyklai „Draugo" spaustuvėje jau surinkta Antano Jasmanto (Antano Maceinos) poezijos knyga„Ir niekad ne namolei", o M. Morkūno spaustuvėje Aleksandro Radžiaus eilėraščių rinkinys „Priimk mane, mėnuli".

Algimanto Mackaus Knygų leidimo fondo šios vasaros naujienos: M. Morkūno spaustuvėje baigiama susidoroti su Aleksandro Dičpetrio novelių rinkiniu „Trys dienos pasauly", o taipgi smarkiai dirbama prie I. Mero romano „Sara", prie Ed. Cinzo romano „Trys liūdesio dienos" ir prie naujos Alg. Landsbergio dramų knygos.

To paties Mykolo Morkūno spaustuvėje praėjusios vasaros pradžioj buvo jo išleistas Lietuvos kūrybinio pogrindžio eilėraščių rinkinys Kazio Jakubėno „Eilėraščiai iš Vilniaus kalėjimo".

Tai tik šių metų vasaros leidyklų ir spaustuvių darbai. Argi negalima džiaugtis! Tačiau braunasi ir rūpestis: ar nepritruks skaitytojų ir leidimui pinigų? Skaitytojų dar yra. Bet jų reikėtų ir daugiau paieškoti. Ypač tarp gerai įsikūrusios viduriniosios lietuvių kartos. Taipgi jau reikėtų visiems įsisąmoninti, kad lietuviškasis leidinys čia, išeivijoje, savo tiražu ir savo pirkimu kaip ir nepadengia leidybos išlaidų. Bet argi dėl to turėtume tapti tik pilka ir nekultūringa, be knygos ir be rašto mase. Todėl pats laikas būtų susirūpinti lietuviškąja knyga ne vien tik pagarbos vertiems skaitytojams, bet ir bendruomeninėms institucijoms, fondams ir išliekančiųjų darbų mecenatams. Knygai daugiau dėmesio turėtų skirti ir periodinė spauda bei kitos mūsų komunikacijos priemonės. Negi koks nors Arafato ar Begino žodis, ar lėktuvo Kubon pagrobimas mums yra didesnės svarbos žinia negu naujos lietuviškos knygos, naujo lietuviško veikalo pasirodymas? O dažnai taip yra.

Žodžiu, žvilgterėjus tik į besibaigiančios vasaros gal ir ne visai pilną leidybinę statistiką, matome, kad nei leidyklų, nei rašytojų, nei veikalų mums dar netrūksta. Tačiau skaitytojais, pinigais ir dėmesiu knygoms jau reikia labai labai susirūpinti, kad atidėliojamas rūpestis nebūtų pavėluotas visiems laikams.

k. brd.

Kristijono Donelaičio saulės

(Atkelta iš 1 psl.)

gaus M(atininkas) Noibaueris sen(ior), kai jis tai rašė, inspiruojamas a(mtmono) R(uigio). Niekingas žmogau, iš kur tu moki taip beatodairiškai kalbėti ir rašyti? Ar tu žinai, kad danguje yra teisingas Dievas, kuris už tai kada nors teis ir tau atlygins pagal tavo darbus" (psl. 452).

Labai dažnai panašūs žodžiai kartojasi. "Teisingasis Dieve, pažvelk į tai" (psl. 466). Nesąžiningumą jis riša su velniškumu, bedieviškumu (psl. 466). "Sąžine, pabusk tame piktadaryje!" (psl. 467). Dažnai jis meldžia Dievo paliesti piktadario širdį ir ją vesti į šviesą, teisingumą. "Širdžių žinove! Tu žinai, kad aš šitam niekingam žmogui nieko blogo netrokštu, tik kad jis susiprotėtų, atsiverstų ir pasitaisytų. Amen." (psl. 471). Jis nevengia sarkazmo (psl. 467, 469,470). Pristatęs savo argumentus, išreiškęs savo jausmus, jis rašo: "Ergo teisk, mi lector" (psl. 470).

Karališkiems Gumbinės rūmams Donelaitis aiškiai ir drąsiai rašo. Jo argumentai tie patys, tik jų išraiška pritaikyta klausytojams.

Ryšium su matininko Noibauerio matavimu rašo:

"Tačiau kiekvienas valstietis ir ilgametis žemės savininkas neabejotinai daug geriau ir tiksliau pažįsta savo dirvas ir pievas, taip pat gali teisingiau spręsti apie savo kaimyno žemę, negu tai gali padaryti kad ir geriausias ekon[omijos] kom[isaras] vos žvilgterėjęs. Jau visur turime apgailėtinų pavyzdžių, kad spręsti apie žemę iš pirmo žvilgsnio yra labai apgaulinga. Taigi nėra reikalo tai plačiau aiškinti.

Jo karal[iškosios] didenybės yra tokia maloningiausia valia, kad atsiskiriant niekas nebūtų nuskriaustas ir kiekvienas gautų, kas yra jo. Taip pat nustatyta, kad separacija turi įvykti ne kaip kitaip, o tik visiems ja suinteresuotiems visiškai pritarus. Bet in hoc casu skriauda, kaip jau anksčiau nurodyta, yra akivaizdi — aišku, tai iš tikrųjų turėjo sužadinti mano ir viso kaimo vieningą nepasitenkinimą tokiu žalingu a[mtmono] R[uigio] projektu". (psl. 487).

Apie Ruhig - Ruigio teigimus Donelaitis sako "šiurkštus melas" (psl. 486). Jis rašo apie amtmono gobšumą, jo suktumą, "kad tiktai jo siela, geidžiant artimo turto, būtų pasotinta" (psl. 490). Įsruties teismo kolegijai Donelaitis amtmono tvirtinimus vadina melagingais (psl. 499), jo hipotezes slidžiomis (psl. 500). Donelaičio raštai pilni faktų, įrodymų.

"Nuolat jis [amtmonas] leidžia ganyti Samanynų avis kartu su Tolminkiemio nuomojamomis karvėmis mūsų pūdyme; o į daug kartų minėtą ganyklą, be savo pusantros kapos nuomojamų karvių, jis neleidžia jeiti jokiam kitam gyvuliui, — įėjusįjį užgrobia. Taigi visur aplinkui mes tematome vien pragaištį ir pražūtį" (psl. 521).

Donelaičio stilius ir tonas pritaikytas skaitytojams, bet turinys lieka toks pat: kas teisinga, turi būti palaikoma; neteisingas nesąžiningo žmogaus planas negali būti vykdomas; Karaliaus rūmai turi būti teisingi; Dievas yra teisingas; žmogus yra atsakingas už savo elgesį kitiems, savo sąžinei ir teisingajam Dievui. Meluoti ir šmeižti reiškia skleisti tamsą. Turėti aiškią sąžinę reiškia gyventi šviesoje — tos šviesos Donelaitis prašo savo didžiajam priešui amtmoniui Ruhig - Ruigiui. Kovos už teisingumą silpninamas ir galop visai nusilpnintas, Donelaitis vis tiek nedarė kompromisų, nepasidavė, o drąsiu raštu ir elgesiu kovojo, kad niekas nebūtų nuskriaustas.

Truputį kitu požiūriu Donelaitis matomas užrašuose būsimajam Tolminkiemio klebonui: "Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui, kaip jos man pamažėl kuria nors proga ateidavo į galvą" (psl. 426). Jam rūpi palikti žemės sekančiam pastoriui, kad jam gyvenimas būtų lengvesnis. Donelaičiui buvo labai sunku. Jis rašo: "Vaikų neturėjau; tuo visados džiaugiausi, nes tarnyba palyginti prasta" (psl. 426). Jam rūpi taip pat palikti įpėdiniui tikslų savo asmens ir darbų paveikslą:

"Mano įpėdinis, jeigu jis krikščionis ir dėkingas žmogus, man padėkos. Bet jeigu jis nekrikščionis ir, be to, dar nedėkingas, tai aš vis dėlto pasielgiau kaip krikščionis ir žmonių draugas. Aš netrokštu padėkos, nes ji man po žeme nebereikalinga" (psl. 426).

Ne padėkos jis trokšta, bet kad būtų teisingai suprastas. Todėl jis aprašo savo gyvenimą, savo metus (1743-80) Tolminkiemy, savo ilgą kovą už teisingą nuosprendį žemių padalinime. Kaip refrenas skamba lotyniškas posakis "Cape tibi, mi successor" (psl. 428 ir t.t.). Šv. Rašto citatos vėl liečia Dievo teisingumą, žmonių dorą ir teisingą elgesį. Jis smulkiai aprašo bažnyčiai priklausančių žemių ribas; pataria, kaip kokį plotą geriau naudoti. Jis nepataria nepriešintis: "Mano įpėdinis šiais žodžiais gali pasikliauti ir visiems neteisėtiems įsibrovimams pasipriešinti, tačiau jis tai turi daryti kukliai ir gerai apsigalvojęs, kad nesukeltų pasipiktinimo dvasininkų luomu (psl. 432). Jis įrašo lotyniškų trieilį, jo ir laiške (psl. 277) įrašomą:

"Laiminga parapija, kur nėra karaliaus kelio; Laimingesnė ta, kur nėra karaliaus dvaro; Bet laimingiausia toji, kur nėra jokio pono" (psl. 429, 571).

Jis dar čia prirašo: experto crede Ruperto" (psl. 429). Donelaitis nemano, kad būsimo klebono gyvenimas bus lengvas, nes Tolminkiemis nėra viena iš tų laimingųjų vietų: ".... iš abiejų palivarkų, būtent Tolm[inkiemio] ir Samanynų, dažnai reikia bijotis bėdos ir patirti nuostolių savo laukuose. Taip man ir yra atsitikę. Prieš daugelį metų naktį išsilaužė iš žardžio amtmono arkliai ir sugadino, pagal teismo įkainojimą, 4 šefelius kviečių. O kompensacijos nė grūdelio negavau. Tik palauk, mano mielas pone įpėdini! Tu viską patirsi, ką aš jau patyriau, arba tu dėkosi Dievui, jeigu greičiau iš Tolm[inkiemio] būsi išvaduotas. Prisimink mano žodžius, kai aš jau po žeme miegosiu, ir aplankyk tada dažnai mano kapą! (psl. 433).

Donelaičio oficialių raštų ir jo užrašai įpėdiniui turinys yra panašus. "Žiniose" dar matyti Donelaičio rūpestis, kad jo kova būtų teisingai suprasta ir kad iš jo kovos kitas pasimokytų panašiose sąlygose nepasiduoti neteisingumui. Donelaitis norėjo, kad žmonės galėtų gyventi be baimės, nes "tai yra labai skaudus dalykas visiems žmonėms" (psl. 434).

Pereinant į Donelaičio kūrybą, (visur cituosime iš Kristijono Donelaičio "Raštų", Vilnius, 1977 m.) tarp pasakėčiose išryškinamų minčių nėra pamokėlės kantriai kentėti. Bet kokio žmogaus klastą ir šykštumas peikiami pasakėčioje "Lapės ir gandro česnis". Šelmis tas,

Kur saldžioms kalboms meilingai
klastą dūmoja
Ir, bebučiuodams širdingai, kožną
kąsnelį pavydi (eil. 53-54).

"Rudikis jomarkininkas" irgi nieko nepaprastai nuolankaus nemoko:

Eik, tinginy, eik dirbt, pelnykis
viežlybę duoną
Ir, ką pats pelnei, laikyk per savo
dalyką (eil. 48-49).

Pasakėčioje "Šuo didgalvis" pajuntama Donelaičio ironija. Parodęs kas atsitinka su bailiąja avele, viską atidavusia, kad tik priešas nutiltų, Donelaitis užbaigia:

Ak, mano miels žmogau, kentėk,
kad skaudulį spaudžia
Ir nuo skrandos tau paskutinį
lopą nuplėšia! (eil. 31-32).

Miels žmogus, įsivaizduodamas vilną atidavusią avelę, gali prieti išvados, kaip tik priešingos pasakėčios "pamokėlei".

"Pasaka apie šūdvabalį" skaitytoją nukelia į tam tikrą ūkio vietą, kuri rimtoms diskusijoms apie veikėjų nuopelnus jau turi ypatingą atspalvį. Išvada yra nesekti nei vabalų, nei šūdvabalio pavyzdžiu.

Ne naujiena, kad kartais kitų išnaudotojai ypač stiprūs. "Vilks provininks" vagia iš kitų.

Taip ant svieto yra, Kas nor
iškadą daryti.
Tas bile ką ūmai kaip šelmis gal
numanyti
Ir kaip draskąsis vilks parplėšti
ir sudraskyti (eil. 37-39)

Pasakėčiose tad irgi nemokoma kantriai kentėti, nusileisti skriaudėjams, būti patenkintiems savo varginga dalia. "Ažuols gyrpelnis" rodo, kad kartais vargšams lengviau nelaimių išvengti negu galingiesiems. Čia iškeliama dar viena Donelaičio mėgstama tema: išvaizda dažnai apgaulinga.

Pasakėčiose juntamas Donelaičio sąmojus: jis veiksmingai priešpastato pasakėčios žodžius ir vaizdą, žinodamas, kad pats skaitytojas susigaudys.

Labai svarbią įžvalgą į Donelaičio pažiūras ir nusiteikimus liudija jo vokiškas eilėraštis "O greit slenką laikai". Parašytas draugui paguosti po jo žmonos mirties, eilėraštis guodžia šiomis mintimis: įvykiai nepakeičiami; skausmą iškentėjus, grįžtina į džiaugsmą, ypač pavasariop, gražiame pasaulyje. Jei gamta atsigauna, tuo labiau turi atsigauti kentėjęs žmogus:

Argi žmogus vien tur apverkt
skriaudas patirtas
Ir be drąsos, vilties tik dirbti
amžinai?
O ne! Pasaulis jam būt rojumi
paskirtas... (psl. 265)

Donelaičio šis eilėraštis ir jo visa kūryba sukuria šviesią žemę, kurioje žmogus gali atsigauti, turėti vilties ir drąsos, pagyventi džiaugsmingai. Donelaičio lietuviškai rašytame laiške — rašytame turbūt 1777 m., taigi jau po Metų parašymo ir trejus metus prieš mirtį — matome, tarp kitko, gražų ir lengvą jo humorą.

Tų pačių metų kitas laiškas — vokiškas, su lietuviškomis, graikiškomis bei lotyniškomis frazėmis — irgi ne niūrus. Primenamos adresato ir Donelaičio diskutuotos temos: "Dovydo ir Jonatanos draugystė, Pirmųjų žmonių šeimininkavimas, Laimė ir nelaimė arba rūpesčiai, o pagaliau Viltis ir kas su ja susiję, nes visi tokie dalykai reikalauja vilties, ypač nelaimė ir šeimininkavimas" (psl. 276). Laiške yra daug su Metais tiesiogiai ir netiesiogiai surištų minčių, bet primintinos keturios vietelės. Lietuviškai Donelaitis įterpia šiuos sakinius: "Juk žinai, kaip dabar reikia, kad tarp Ponų kalbi, ar ką sakai — reikia saugotis. Juk girdėjom, kaip Krizui pasidarė". Toliau jis vokiškai rašo: "Gerų lietuvių šiais laikais reta". Tęsdamas ponų temą, Donelaitis rašo (vokiškai): "Ponai dėl tokio dažno savo galios piktnaudojimo gyvenime iš tikrųjų turi blogą vardą, bet, žinoma, pasitaiko jų tarpe ir teisingų krikščionių bei žmonių mylėtojų... Dievas juk visur turi savųjų (psl. 277). Šie žodžiai aiškiai sako, kad blogo elgesio, ypač galios turinčių blogo elgesio, Donelaitis nepateisino, nepatarė tokiam elgesiui nusilenkti.

Visi Donelaičio išlikę žodžiai — nuo pastabų iki Metų — liudija asmenį, pajėgiantį galvoti, stebėti, daryti išvadas, nepasiduodantį, nevergaujantį, ištikimą savo sąžinei ir tikinti teisingu Dievu. Šioms pažiūroms jis ir "Metuose" nepriešstarauja. Tokiu savo požiūriu Donelaitis kartais ironiškai pristato ne tik Metuose aptariamus ponus, bet ir Metų veiksme dalyvaujančius būrus, net tariamus jo paties nuomonės atstovus Pričkų, Selmą, Krizą ir Laurą.

Kaip Donelaitis pats dalyvauja Metuose? Ar Metų Donelaitis skiriasi nuo kitų raštų Donelaičio? Koks jis ir kokie kiti veikėjai? Kokia sąmonė veikalą kontroliuoja?

Donelaitis Metuose dalyvauja, aprašydamas aplinką, papasakodamas skaitytojams jiems nežinomus įvykius, komentuodamas. Jo nuomonė ir pažiūros kai kur sutampa su kitų veikėjų nuomonėmis ir kai kur nuo jų skiriasi.

V. K. Jonynas

Kristijono Donelaičio "Metų" iliustracija iš "Vasaros darbų".

"Pavasario linksmybės" Metuose Donelaitis pradeda tai artindamas, tai tolindamas pavasarėjančio pasaulio bendrus ir smulkius vaizdus. Saulės šviesa ir jos juokas išlaisvina pasaulį ir jo gyventojus iš žiemos pančių. Jeigu Metai ciklinis veikalas — reiškia, pavasaris veda į žiemą, ir žiema veda į pavasarį, — tada visai kitaip suskamba "Žiemos rūpesčių" pabaiga. Selmas, pats šiek tiek linkęs į poeziją, Metuose kalba paskutinis. Jis labai pamaldus, laiku ir nelaiku minįs Dievą, linkęs į dalykus žiūrėti iš tamsiosios pusės. Tačiau Selmo paskutiniojį kalba turi giedrių momentų: jis palygina žmogaus gyvenimą su pumpuro išsiskleidimu ("Žiemos rūpesčiai", eil. 596-602). Ir vis dėlto, užuot džiaugęsis vasaros prisiminimais, Selmas aimanuoja: "Ak niekingi jūs džiaugsmai šiltos vasarėlės!" Jis pavydi Dievo globojamiems paukščiams. Ir "Žiemos rūpesčius" baigia, užsimindamas artėjančią vasarą, kada "Ir mes vėlei ant laukų triūsinėdami vargsim". Selmas visad pasiruošęs publikai "numušti" ūpą ir tuo pačiu kalbėti apie Dievą.

Po "Žiemos rūpesčių" grįžtama prie "Pavasario linksmybių" pradžios, kur Donelaitis džiaugiasi gamta, ypačiai pastabiai aprašydamas paukščius. Jis savęs nesigaili ir niekam nepavydi. 18 eilutėje pirmąkart Metuose sutinkamas ponas. Kokioj pozoj? Jis stovi stebėtojo akiraty, bet stebėtojas žiūri ne į jį, o į muses ir vabalus, uodus ir blusas, išsižiojusius tam ponui įgelti. O geliama tuo pačiu būdu ir ponams, ir būrams. Pirmas Metuose prakalba ne ponas ir ne būras (ponai aplamai tyli), bet žvirbliai, sakydami, kad gervinas, visus ragindamas Dievą garbinti, truputį išsišoksta, nes "Rods... mūs giminė taip jau vis šlovina Dievą" (Pl. eil. 79).

Įvade Donelaitis kalba apie įsivaizdavimą ir veidmainystę. Dikšas, "ans žioplys" (PL. eil. 120) jaučiasi geresnis už kitus būrus, niekina Dievą ir kartais pasielgia taip pat veidmainiškai ir kvailai kaip ponas (PL, eil. 120-30). Diksas — prisimintina jo vardo vokiškos šaknies reikšmė — pristatomas tarp gražaus pokalbio su paprastąja lakštingala.

Pirmas žmogus prakalbėti yra Lauras, tęsiąs Donelaičio pradėtą ponų ir būrų veidmainiavimo temą. Jo žodžiai šiurkštūs ir užgauliūs. Kitą kartą vėl prabyla "Vasaros darbuose", kur jis panaudoja žmogaus - pumpuro metaforą, vėliau Selmo vartosimą, parafrazuoja Psalmę 90, apverkia pasaulio kintamumą, viską suvesdamas į giltinės įvaizdį, kurį Donelaitis vėliau puikiai panaudos, aptardamas rudenį (RG, eil. 37), o Enskys pajuoks, palygindamas ją su savo peiliu, ištikimai jam trylika metų tarnavusiu, mėsinėjant dešras ir lašinius.

"Rudens gėrybėse" Donelaitis linksmai draugus ir kaimynus ragina tomis gėrybėmis pasidžiaugti, ypačiai mėsa, kurią jis tiksliai aptaria (psl. 191). Po jo kalba Lauras, Donelaitį sudrausdamas ir jį mokydamas atsargumo (RG, eil. 393 ir t.). Aiškiai Donelaičio ir Lauro nuomonės nesutinka. Dočio teisme Lauras pasirodo nelabai gabus, nes tęsia Dočio išsikalbinėjimus, skundus, užuot kalbėjęs apie jo nusikaltimą (ŽR, eil. 391-401). Lauras dar kartą "Žiemos rūpesčiuos" prabyla, plūsdamas vokiečius ir prancūzus kolonistus, varginančius Lietuvą, niekinančius lietuvius ir suvalgančius lietuvių duoną, lašinius, rūkytas dešras bei išgeriančius jų alų. Lauro grubus humoras—priešprieša Donelaičio ironiškam humorui ir jo nuoširdžiam linksmumui.

Po Donelaičio Metuose trečias žmogus pakalbėti yra Pričkus —nuvargęs, nusivylęs, pilnas gerų norų, taikių sentimentų ir ilgų kalbų Jis bando visiems įtikti, bet skundžiasi nejtinkąs nei ponui, nei būrui. Pričkus kalba apie žmogaus sunkų gyvenimą: nuo pat lopšio visiems sunku. Vystydamas savo temą, jis pasiekia net Adomą ir Ievą ir baigdamas visus ragina, kaip jam — seniūnui įprasta, šokti prie darbo. Pasaulį jis regi prakeiktą, ir tokiame pasaulyje reikia dirbti, dirbti, dirbti (PL, eil. 294-417). Slunkius tačiau atsiliepia, kad jo šeimos tradicijos reikalauja nedirbti. Jam bei kitiems tinginiams Pričkus toliau tęsia pamokslą, juos bardamas ir pereidamas į rimtus pamokymus (PL, eil. 457-552). Perskaitęs pono laišką, kad reikia greit darbą atlikti, Pričkus priduria kone grasinimą, kad jis būrus prižiūrėsiąs, "Bet ir iš širdies, kad gramdyti reiks, pamokinsiu" (VD, eil. 147). Tų grasinimų, kaip gervino raginimų, visai nereikėjo, nes šį kartą, kaip Donelaitis toliau papasakoja, būrai seniai ruošėsi prie darbo ir mielai dirbti ėjo (VD, eil. 60-64). Donelaitis taipgi prisimena senus laikus, kai būrai noriai dirbę gerajam amstrotui, vėliau Selmo prisiminsimam (ŽR, eil. 501 ir t.). Pričkus jau išdūmęs (VD, eil. 147-50) žinios kitur nešti ir kitus raginti prie darbo.

Kitą kartą Pričkus vėl pasireiškia, nutildydamas Donelaitį, kalbėjusį apie gerąjį dvaro valdytoją:

Stui, — tarė Pričkus, — jau ben
syki paliaukite zaunyt
Ir ben gėdėkitės tokio netikusio
būdo... (VD, eil. 242-43).

Nors pats Pričkus po amstroto mirties keletą naktų negalėjo miegoti ir šiek tiek ašarų pats išliejo, jis mokąs susivaldyti ir toliau ilgai kalba apie darbą, paminėdamas, kad ponai be būrų darbo neišgyventų. Donelaičiui įspėjus, kad taip ponams negalima sakyti, išryškėja, kad Pričkus drąsus tik savųjų tarpe, o ponams nesipriešina. Donelaitis savo ruožtu ragina "vaikus", taip jis kitus ne kartą vadina, dirbti, nes poryt bus Joninės. Net ir prie darbo Pričkus ir Donelaitis prieina skirtingais keliais.

Pričkaus tolimesni pasisakymai bei pamokymai dar labiau išryškina jau užsimintą jo būdą. Jis pasakoja, ką pastebėjęs ponų gyvenime, ypač jų nedėkingumą Dievui (RG, eil. 266-324). Ypač vaizdžiai atkuriąs ponų vaišes. Jis vėl skundžiasi nejtinkąs nei ponams, nei būrams, apgailestaudamas, kad ponas jį prieš būrus pažemina. Pričkus gailisi savo ištikimo kuino, sakydamas, kad jo paties niekas nesigaili (RG, eil. 485, 531). "Žiemos rūpesčiuose", vartodamas savo dažną formulę "Aš, šaltyšius, aš, mokinto Bleberio žentas", išvysto savo mėgstamą ir Selmo pamėgtą temą: "Pons ir tarnas jo peklon tikt bėga, tikt bėga (ŽR, eil. 121 ir t.). Nors Pričkus pats mėgsta ilgai kalbėti, jau antrą kartą kitus nutildo, pereidamas į tolimesnį būrų pamokymą, šį kartą pamokydamas juos tvarkingai elgtis su ugnimi.

Labai svarbus Pričkaus reagavimas į Lauro išpuikėjusio Kasparo kritiką:

Tu, — tarė Pričkus jam, —
saugokis Kasparą kibint
Ir tylėk, kad dumčius jo tau
muša per ausį.
Dumplės yra naudingas daiktas į
kaminą pūsti,
Bet prieš vėjus pūst dar jos
niekados nederėjo
Ir debesių greitus žingsnius
stabdyt negalėjo.
O ar gal ereliui žvirblis glūbs
prisilygint,
Ar bloga varlė prieš liūtą didelį
stengtis?
Taigi dabokis su ponu pasipūtusiu
šūtyt
Ir laikyk savo snukį, kad kalboj
nepariktų (ŽR, eil. 402-10).

Šie ir yra Pričkaus paskutiniai žodžiai Metuose. Po jo Donelaitis perima kalbą, pasakodamas, kas išėjo iš tų Pričkaus nusiteikimų. Pabaigęs kalbėti, Pričkus išskubėjo į Karaliaučių dvaro valdytojo javų parduoti. Jam grįžus ir vieno šilingo trūkstant, liguistai šykštus amstrotas jį tiek primuša, kad trečią dieną Pričkus miršta. Toks rezultatas Pričkaus atsargios ir bailios filosofijos!

(Nukelta į 4 psl.)

V. K. Jonynas

Kristijono Donelaičio "Metų" iliustracija iš "Rudenio gėrybių".

Šitaip rašoma apie Mindaugą Tamonį Lietuvoj

M. K. Čiurlionis Auka

Šiandien mes jau suvokiame, kad jis buvo ne mūsų lygmens žmogus, ir tas kasdieninis mastelis kurį taikome sau ir kitiems, jam netinka. Daugelis dar ir dabar tebeklausia: argi nebuvo galima jam padėti? Kodėl jis pats nieko nedarė? Kodėl stovėjo tylėdamas, kai jį žudė, kodėl nesipriešino ir neprotestavo?

Stovėjo ir tylėjo — gaudamas smūgius, bet į juos neatsakydamas. Mums tai nesuprantama. Betgi pirmieji krikščionys, įmesti į areną žvėrims, irgi tylėjo — tylėjo ir meldėsi.

Tik vieną vienintelį kartą, gal sunkiausią gyvenimo valandą, kai prievarta išgabenus jį ligoninėn, mirė motina, o „gydytojas" nenorėjo išleisti į laidotuves, jis pasakė savo kankintojui: „Aš jūsų negerbiu". Negerbiu... — ir tame jis visas, jo santykis su žmonėmis, net su tais, kurie buvo jo priešai. Ne „nekenčiu", o „negerbiu", nes neapkęsti jis nemokėjo. Telieka tai kaip liudijimas, jog Kalno pamokslas tebėra gyvas ir dabar.

Giliau nei kiti pažino jis savo kartą, gimusią karo metu, augusią pokario tvankumoje, — kartą technokratinę, su išklibusia pasaulėžiūra. Tai jai buvo skirta žinia, pagrindinis jo gyvenimo kūrinys, o taip pat ir tiems, ateinantiems, penkiasdešimtųjų metų gimimo, tai mūsų vilčiai, naujai ir paslaptingai, davusiai mums Romą Kalantą.

Kas yra ŽINIA? Ar tai filosofinis veikalas, kuriame išdėstytos savo pažiūros į naujus ir nenaujus dalykus? Kaip jį vertinti? Ar rasime ten ką nors naujo ir dar negirdėto? Kas patenkintų visada alkaną mūsų intelektualinį skilvį? Visa tai mes ten rasime, bet neieškokime vien tik to.

Mažoje kamarėlėje, naktimis, sulinkęs prie knygų, dirbo žmogus, kuris mus labai mylėjo. Ir rašė jis ne veikalą, o išpažintį, gal — veidrodį, kuriame galėtume, jei to panorėtume — pamatyti ir savo kelią. Už tai buvo apmokėta gyvenimu tikrąja to žodžio prasme. Todėl žiūrėkime į jį iš tokio taško — ne tam, kad padarytume nuolaidą, o tam, kad suvoktume, jog šio kūrinio vertė yra kitur, ir žiūrėti į jį reikia kitaip.

Tai ir veidrodis, ir išpažintis, ir dar kai kas daugiau, ką galima pavadinti Dievo ilgesiu. Siela čia braunasi pro teosofijos tankmes, pro racionalistinių konstrukcijų labirintus, gal klysdama ir klupdama, bet vedama galingo šauksmo: „Eikite pas mane, nes aš esu Gerasis Ganytojas, kuris nupraus jums akis Siloės tvenkinio vandeniu, ir jūs praregėsite".

Filosofas profesionalas gal ras ŽINIOJE ir neišbaigtumo, ir eklektikos — viso to, kas taip svarbu akademikams ir visai nesvarbu trokštantiems gyvo žodžio. Nes ŽINIOJE yra gyvybė, yra moralinė ir intelektualinė jėga, kuri daro šį kūrinį AUTENTIŠKU savo kartos dokumentu ir paminklu.

Jam buvo lemta iki galo nueiti žmogiškąjį savo kelią, pasiekti tą pilnatvę, kurią nedaugelis pasiekia. Jis buvo ir poetas, — bet poetas, kuris suvokė žmogiškosios kūrybos ribotumą; prisiminkime O. V. Milašiaus žodžius apie savo poeziją: „Dieve, kaip tai žmogiška, per daug žmogiška!"

Įsiklausykime — kokia estetine skaidra, kokia transcendentine pasaulio sutvėrimo vizija persišviečia šios eilutės:

perlamutre šitie žodžiai...
skaisčios baltos lūpos vėrės
kaip dangus į sielą — grožis
ir tyrumas rugiagėlės...

Filosofija jam buvo ne pažiūrų sistemos konstruavimas, netgi ne tiesos ieškojimas, o greičiau būdas mylėti tiesą — tai, kas priimta vadinti gyvenimo filosofija.

Kaip aiškiaregys, šaukiantis į šviesą ir įspėjantis, jis negalėjo tylėti. Nes kaipgi kitaip galima suprasti paskutinį jo laišką į CK — mūsų akimis, beviltišką ir beprasmišką. Juo labiau, kad tame laiške jis neprašo nereikalauja, bet — įspėja. Įspėja apie galimą nužmogėjimą, apie pasekmes to kelio, kuris vadinamas valstybiniu ateizmu. Prisiminkime, jog ir O. V. Milašiaus paskutinis kūrinys buvo jo apokaliptiškasis laiškas popiežiui, kur savo regėjimuose poetas jau mato karo apsėstą Europą.

Štai tie trys laiptai, trys pakopos: — sau — kitiems — ŠVIESAI —kuriomis jis kopė, siekdamas atsako — kam esu? Ir jo mirtis tebuvo apoteozė nuostabiai vientiso gyvenimo, kurio kryptis — Dievop.

Mindaugas Tamonis ir Romas Kalanta, ir tie, kurie bus po jų, —tai stulpai, žymintys pokarinės Jaunosios Lietuvos nueitą kelią. Jie — tai mes, jie mūsų, ir mūsų — visiems laikams.

Iš Lietuvos pogrindžio poezijos

Mindaugas Tamonis

Mindaugas Tamonis (1940-1975) priklausė tai nuostabiai okupuotosios Lietuvos jaunimo kartai, kuri, jau brendusi tautai primestoje komunistinėje santvarkoje, savo dvasioje išlaikė laisvojo žmogaus vertybės sampratą, angažavosi iš to išplaukiančiai kūrybai ir stabui galvos nenulenkė. Buvo poetas ir mąstytojas. 1974 metais atsisakė restauruoti sovietinei armijai Lietuvoje pastatytą paminklą ir viešu pareiškimu protestavo prieš tautos vergiją. Netrukus po to okupanto buvo sunaikintas. Mindaugas Tamonis, kaip ir Romas Kalanta, Lietuvoje nėra pamirštas. Daug vietos jam skiria ir pogrindinis kultūros žurnalas "Pastogė". Čia spausdinami Mindaugo Tamonio eilėraščiai ir idėjinis jo aprašas yra paimti iš "Pastogės" pirmojo numerio.

***

perlamutre šitie žodžiai...
skaisčios baltos lūpos vėrės
lyg dangus į sielą — grožis
ir tyrumas rugiagėlės — — —

perlamutre šitie žodžiai
šitie lietūs, šitie vėjai
kai tarp bokštų pasirodžiau —
tavimi langai
švytėjo...

perlamutre šitie žodžiai...
kelio lemčiai gims vardai
gal dar žolele linguočiau
šventoje šviesoj...
tiktai — — —

***

Žvaigždynų šifrai
pasaulio būtys...
apšvietė širdis
žydriosios liūtys

būsim ir būsim
dalis Paslapties
laužiam per pusę
kančios ir vilties

... lipdom iš molio
baltojo žmogų
jis nedėkojo
kerštо išmoko —

pievą šienavo
trys žili broliai
saulėj nušvito
stiklo karoliai

veidrodžiai naktį
rodė žvaigždes
erdvių gelmėse
tylėjo kažkas...

— — — — — — —

paukščiai į mus
žiūrėjo žiūrėjo
medžiai ir žolės
lingavo nuo vėjo

TYLUSIS EILĖRAŠTIS

tylūs paukščiai...
tylūs medžiai...
tyliai tyliai
šiaurėn vežė...
tylios dienos
tylios šventės
duok mums Dieve
išgyventi...
šie kapai
kas juos atmins
miškuose
ir už Tėvynės
tiek tylos
ar ne perdaug
žodžiai — akmenys
užaugs...

***

pilnoj vilčių šviesoj tamsoj
būki man žiedu būk
šventaja
...tarp daugiaveidžių kas ten kopia
į Laimės žiburį
į Svają...

veidai atsigręžia atgal
keisti ir baugūs
ir išnyksta

galbūt pavyks — galbūt...
o gal —
toli padangių Karalystė
... praūš liepsnos
ir viesulais
būtis...
ir kas iš jos palieka
kai sudega šviesa
į nieką
man baltu žiedu būk
atleisk
gėlelės grožio
švelnią jėgą

***

nušvinta aprimsta...
vėjuoti
smėlių senieji
mistiški rašmenys

dangaus atšvaistai...
erdvėms —
šventosios kalbos tyras
tyrumas

... ryte
žolių veidrodėliais
šešėliai keisti —

pro milžiną kryžių
Aušros laukuose —
sulinkę lyg nuoskaudą
nešėmės
netikėjimą niekuo...
dar tyli smėlis,
vanduo
ir liepsnojantis
krūmas

Visus džiaugsmus ir nuoskaudas
ant kranto išdėliok tartum
akmenėlius spalvotus,
geldeles...

...taip saulėj švies ir bus gražu ir liūdna
jūra tyliai
oš...

Čiurlioniškoji tema 1980 metų teatro festivaly

Pasikalbėjimas su rašytoju Jurgiu Gliauda

"Simboliai atidengia prasmę..."
(Iš "Čiurlionio" vaidinimo)

Šių metų lietuvių teatro festivalyje, kuris įvyks Chicagoje Padėkos dienos savaitgalyje, dalyvaus ir gastrolieriai iš Chicagai tolimos Kalifornijos. Tai Los Angeles'o Lietuvių dramos sambūris. Šis vaidybinis vienetas yra vienas dinamiškiausių išeivijos teatrinių grupių. Jo repertuare yra įvairių vaidybinių veikalų nuo neosimbolizmo iki realizmo, nuo komedijos iki aštroko farso. Sambūris dinamiškas ir savo gastrolėmis: lankėsi bei skynė ovacijų ir premijų Chicagoje, Kanadoje, Australijoje. Sambūris turi daug palankių jo pastatymų įvertinimų spaudoje.

Į 1980-tų metų festivalį Sambūris atveža Jurgio Gliaudos trijų veiksmų vaidinimą "Čiurlionis". Šiais metais sukanka šimtas penkeri metai nuo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio gimimo dienos. Tad "Čiurlionio" atvežimas į festivalį žymi ir jubiliejinę datą. Šis veikalas dukart (1968 ir 1975) buvo vaidintas Los Angeles scenoje, čia sukeldamas susidomėjimą ir sutraukė pilnutines sales žiūrovų. "Čiurlionio" įžengimas į teatro festivalio repertuarą yra vadinamos "čiurlioniškos temos" atskambis festivalio scenoje. Kreipėmės į veikalo autorių su keletu klausimų:

M. K. Čiurlionis (dešinėje) su draugu Eug. Morawskiu.

—Neretai spaudoje ir pokalbiuose minima "čiurlioniškoji tema", kuri aptaria tam tikrą kūrybinę, gal kūrybos filosofijos sritį. Kas tai per neologizmas? Kas tai per sąvoka? Ar ši ypatingoji tema nusako žanro ypatybę, tam tikrą meno sritį, mąstymo savumą?

— Mano nuomone, tas lietuviuose rastas intelektuališkas nusakymas gali būti taikomas tam tikrai kūrybinio poiškio būsenai. Tai galbūt kūrėjo nepanešamų siekių ir jų realizacijos pastangų santykis. Siekiai juo sunkesni, kada jie pionieriški, nauji žingsniai svajotinėje atradimų erdvėje. Šalia Čiurlionio viskas nauja: jo stichija, jo siekiai. Mums skamba lyg ir savaime suvokiamos sąvokos; čiurlioniškoji erdvė, čiurlioniškas universas, čiurlioniškoji tema. Galbūt kada nors šis lietuviškas neologizmas perkeliaus į tarptautinę praktiką ir taps savas pasauliui, kaip kad dabar vartojamos sąvokos, kadaise naujos, dabar gi kietai įsipilietinusios: dostojevskiškos prigimties problemos (dostojevščina), sizifiško darbo alegorijos, prometėjizmas, Ikaro skrydžio simbolika... Novatoriški Čiurlionio siekiai jo svajotiniame peizaže sulydyti spalvą ir garsą, ir jo kūrinių siužetiją paženklinti universalių problemų etiketėmis. Jo novatoriškumas gali liktis meno istorijoje "čiurlioniškosios temos" rėmuose. Davę tą terminą pasaulinei literatūrai ir meno istorijai, mes pastatytumėm paminklą Čiurlioniui pasaulio genijų panteone.

— Daug meno žinovų Čiurlioniui *pažinti skyrė nemažai savo studijų. Ir poezijos kūriniuose reiškiamas dėmesys Čiurlioniui.* Tai randame Henriko Radausko, S. Nėries, Kazio Bradūno ("Sonatos ir fugos") eilių rinkiniuose. *Juk tai kūrėjų pastangos suprasti ir savaip interpretuoti Čiurlionio slėpiningąjį pasaulį. Ar Jūsų romanas "Ikaro sonata" nėra čiurlioniškos temos veikalas? Ir ar šis romanas susišaukia su "Čiurlionio" vaidinimu? Ar tai du pagrečiui rašyti veikalai, neturį ryšio savitarpyje?*

— Šalia Čiurlionio nejučiomis iškyla antikos mitų pasaulis. Tai yra iki šiol neištirtas universas, kur alegorijų salos, simbolikos kontinentai, giliausių, ekstravagantiškiausių jausmų ir situacijų gelmės. Kiekvienai generacijai mitų pasaulis vis yra naujaip tirtina sfera. Čiurlionio tragikos prototipas yra Ikaras. Ikaras inkarnuotas Čiurlionyje. Vienok - pirma buvo parašytas vaidinimas. Vėliau ėmiau rasti Čiurlionio refleksų moderniame pasaulyje, jų turinys sudarė "Ikaro sonatą". Viename ir kitame viekaluose nebijojau kai kur remtis autentišku M.K. Čiurlionio žodžiu, jo metafora, jo sprendimų. Tai paimta iš M.K. Čiurlionio laiškų ir užrašų tomo, išleisto

(Nukelta į 4 pusl.)

Kristijono Donelaičio saulės

(Atkelta iš 2 psl.).

Donelaičiui Pričkaus gaila:

Juk jau, kas tikt nor, tas būrišką nabagėlį
Stumdo šen ir ten nei kokį šunį nevertą (ŽR, eil. 466-67).

jis sako, o Selmas — tariamas Donelaičio atstovas — atkerta:

Tič, — tarė Selmas, — ne per daug dėl to nusiminkim!
Juk be Dievo sviete nieks negal nusiduoti.
Ponai žemės šios negal be jo ponavoti,
O mes būrai vėl be jo negalime vargti (ŽR, eil. 468-71).

Visai priešingos Donelaičio ir Selmo reakcijos. Ironiškai dabar nuskamba Pričkaus "Vasaros darbus" pradedantys žodžiai:

Sveiks, svieteli margs! šventes pavasario šventęs;
Sveiks ir tu, žmogau! sulaukęs vasarą mielą...
Tam Dieve duok! sulaukt kasmets pavasarį sveiką,
Ogi, pabaigus tą, po tam ir vasarą linksmą".
Taip prieš Sekmines būrus į baudžiavą kviesdams
Ir, kas reik atlikt, pamokindams sveikino Pričkus. (VD, eil. (1-2, 8-11)

Lieka dar du tariamieji Donelaičio atstovai — Krizas ir Selmas, apie kurį šis tas jau pasakyta.

Krizas pirmą kartą kalba "Vasaros darbuose", porindamas savo vargo istoriją. Donelaičiui paraginus "vaikus" skubėti prie darbo, nes tuoj bus Joninių šventės, Krizas jiems numuša ūpą, primindamas, kad tų darbų tiek daug, kad beveik neįmanoma jų atlikti (VD eil. 314 ir t.). Ir jis papasakoja savo vargingo gyvenimo istoriją. Dažnai primena, kad jis žilas, senas, kad jo samdiniai ir šeimyna tingi, per daug valgo ir aplamai jam apsunkina gyvenimą. Ir laikai pasikeitę:

Ak! kur dingo Prūsuose barzdota gadynė,
Kaip služauninks dar už menką pinigą klausė (VD, eil. 338-39).

Viskas nusmukę. Nors jis taupus ir

Aš, kone penkiasdešimts metų šį savo namą
Viežlybai valdydams ir niekados nepateikdams,
Ponams taip, kaip būrams, vis įtikti mokėjau;
Tikt šeimynai ant garbės padaryt negalėjau (VD. eil. 367-40).

Jo ėdri šeimyna jį nuvesianti į ubagus. Bet lankydamiesi jo dukters vestuvėse, matome, kiek yra tiesos tuose jo žodžiuose. Krizas "Vasaros darbuose" kalba ilgai — 118 eilučių. Po jo kalbos Donelaitis dar priduria: "Krizui taip besiskundžiant..." (VD, eil. 434). Krizas daugiau nekalba. Aišku, kad Pričkaus minimas Krizas (ŽR, eil 255-69) nėra šis, o koks kitas būras, kaip redaktoriai pažymi (psl. 386, n. 255-269).

Belieka dar Selmas, su kuriuo vadinamų Donelaičio nuomonių reiškėjų analizė pradėta. Selmas, kaip minėta, užskleidžia Metus. Atsimintina, kad Metai yra cikliniai, ir jiems tikrai nėra pabaigos. Nesvarbu, kokion tvarkon juos Donelaitis norėjo sudėti ar kokion tvarkon jie redaktorių sudedami, jie lieka cikliniai — pabaiga veda į pradžią, pradžia veda į pabaigą. Tad ir Selmo žodžiai nėra svarbiausi tuo labiau, kad jų išreikštos pažiūros nesutampa su Donelaičio pažiūromis.

Selmas pasirodo tik "Vasaros darbuose", kur jo pirmieji žodžiai rodo jo didįjį rūpestį:

Ak! — tarė Selmas, — jau per daug yr sviete bedievių,
Ant kurių liežuvio vis velniai šokinėja (VD, eil. 114-15).

Jam itin nesuprantama, kad

... burpalaikis koksai, vos pasukas ėsdams
Ir kaip nulupts pusgyvis vargu rėplinėdamas... (VD, eil. 131-32)

su velniais prasideda. Donelaitis pridurmu komentuoja: "Selmui taip besidyvijant... (VD, eil. 136). Vėliau, Donelaičiui atpasakojant gražiąją pabaigtuvių vainiko šventės eigą ir jos iškreipimą (kuriame ir Lauras dalyvauja), Selmas prideda savo įprastą pažiūrą: nenuostabu, kad pagonys lietuviai nešvankius dalykus sugalvojo, bet kad krikščionys prūsai, lietuviai tai daro, visai nesuprantama (VD, eil. 535 — 42). "Nešvankių mūsų gadynių" RG, eil. 25) mintį Selmas pakartoja (RG, eil. 324-38), pridėdamas savo ir Pričkaus vartojamą "Pons ir tarnas jo peklon tikt bėga, tikt bėga" (RG, eil. 327). Žmonės užmiršę Dievą, bažnyčią, giesmes, maldas. Kas vertingo, atrodo, viskas yra dingę. O Donelaitis į Selmo aimanas visai ramiai reaguoja: "Taip besipasakojant ir svodbą visą bebaigiant" (RG, eil. 339), Donelaitis toliau ragina visus džiaugtis švente, jau papeikęs iškrypimus, valgyti ir atsigauti. Po to seka jau minėta Pričkaus pastaba, primenanti atsargiai vaišintis.

Šiame epizode matome Selmo ir Donelaičio visai kitokį priėjimą prie aprašomos situacijos. Selmas tuoj mato visur bedievišką, peikia lietuvių seną paprotį; Donelaitis kritikuoja papročiui prisietą netinkamą, grubų elgesį, ragindamas visus vis dėlto atsigauti po tokių didelių darbų.

"Rudens gėrybėse" Donelaitis vienintelį kartą ilgai kalba, pasakodamas apie Dočį ir jo daromus nuostolius, apie jo sumušimą ir jo gydymą. (RG, eil. 651-772). Donelaitis pasakojimą baigia juokingu Dočio gydymu. Čia vienintelis Metuose Donelaičio anekdotas, visai neblogas ir nenuobodus. Kaip Selmas reaguoja?

Ak, — tarė Selmas, — bengi paliauk su pasaka savo!
Jau per daug dyvų jau ausys mūsų praskudo (RG, eil. 773-74)

Tada Selmas pradeda prisiminti senus gerus laikus Metuose įprasta nostalgijos formule: "Ak, kur dingot jūs..." (RG, eil. 775). Iki pat "Rudens gėrybių" pabaigos 139 eilutėmis jis ilgisi senų laikų, kada lietuviai dar dorai gyveno, buvo pamaldūs, lietuviškai rengėsi ir avėsi; įterpia čia dar velnio karalystę ir pasaulio galą. Užbaigdamas kalbą, užbaigia ir "Rudens gėrybes", ragindamas visus nustoti vapėti ir linkti visiems laimingai sulaukti Naujųjų metų.

"Žiemos rūpesčių" pirmosios Selmo pastabos skirtos lietuviams pagirti, primenant, kad jau ir kitataučiai kolonistai pradeda lietuvius girt ir net juos pamėgdžioti. Jis vėl čia mini drabužius. Ragindamas lietuvius pavyzdingai elgtis, Selmas vardais nusako, kas ką nevykusio padaręs (ŽR, eil. 198 ir t.). Antrasis "Žiemos rūpesčiuose" jau minėtas, Seimo pasisakymas dar toliau atskleidžia jo būdą. Jis ne vien jaučiasi tinkamas Dievo vardu kitus mokyti ir jų nusikaltimus išvardinti (kad ir krivūlėj), bet jis Dievu guosdamas, neužjaučia didelės Pričkaus mirties nelaimės (ŽR, eil. 468 ir t.). Dievas kiekvienam žmogui paskiria vietą, ir žmogus privalo ta vieta būti patenkintas. Kas beatsitiktų, Dievas visiems atlygins, tai, sako Selmas, "Jau gana šiamsyk vaitojus irgi dejavus" (ŽR, eil. 517). Visi turi grįžti į darbą, susitaikę su Pričkaus mirtimi ir patenkinti savo padėtimi. Paskutiniojoj "Žiemos rūpesčių" kalboj Selmas gina svetimtaučių maistą (ŽR, eil. 682 ir t.). Jis pasidalija žilųjų išmintimi su jaunesniaisiais klausytojais, nurodydamas gyvenimo laikinumą ir pasaulio tuštumą, kalbą vis privesdamas prie Dievo (ŽR, eil. 666 ir t.).

Selmo nusiteikimai ne visur atitinka Donelaičio nusiteikimus. Jis neužjaučia kitų. Nors Selmas apverkia sunkią savo dalią, jis greitais žodžiais guodžia kitus kenčiančius, minėdamas Dievo valą. Pasaulį jis mato tamsų; pasaulis yra velnio valdomas, vedamas į pražūtį. Kartais poetiškai pakalbėdamas, Selmas ir tą poeziją priveda prie savo mėgstamos pražūties teorijos. Norėdamas pabrėžti Dievo galią, jis paneigia *gyvenimo grožį — arba, nematydamas* gyvenimo grožio, jis griebiasi už Dievo valios. Jo atsakymai skubūs ir panašūs kiekvienoje situacijoje.

Jau minėti Metų Donelaičio pasisakymai. Jų yra ir daugiau. Jo žodžiai niekad nėra grubūs ar žiaurūs, kaip kitų. Jis neskaičiuoja kitų nusikaltimų. Aptardamas Dočio muštynes, pavyzdžiui, jis tai daro su humoru. Jis gina moteris (PL, eil. 599-610), grožėdamsis jų darbštumu ir darbais.

Pats Donelaitis atskleidžia ir užsklendžia "Pavasario linksmybes". Pavasario atkūrime jo kiekvienas vaizdas tikslus, išradingas. Jam Dievą garbinti ir pasauliu grožėtis nėra priešingybės. Jis stebi gamtą ir žmones. Jis mato ir vertina kiekvieną darbą.

Po "Vasaros darbus" pradedančio Pričkaus, Donelaitis linksmai kalba, kritikuodamas šykštumą, džiaugdamasis būrų sveikata, kokios nedirbantieji ponai negali turėti (VD, eil. 131 ir t.).

"Rudens gėrybės" pradedamos taipgi paties Donelaičio. Vaizdai, žinoma, jau kitokie negu "Pavasario linksmybėse", bendresni, nes nėra jau tų smulkiųjų gyventojų ir pavasario grožybių. Rudens spalvos tamsesnės. Tačiau vis tiek prasiveržia Donelaičio humoras:

O jūs žąsys, jūs niekus pliuškėdamos antys,
Eikit, maudykitės, pakol dar atviros upės.
Jūs gaidžiai su vištoms ir kas mėžinį krapštot,
Bėkit, skubinkitės ben kartą dar pasilinksmint.
Ale nedingokit, kad mes dėl alaso mielo
Ar dėl jūs dainų šventų jus šeriame tvartuos;
Ne, mes dėl mėsos tiktai jūsų giriame balsą (RG, eil. 62-68)

Donelaičio yra ilgasis Krizo ruošiamų vestuvių aprašymas (RG, eil. 82-266), kuriame jis irgi nusako žmonių tinkamą ir netinkamą elgesį.

"Žiemos rūpesčiai" Donelaičio pradedami labai detaliai:

Vei kaip ant ežerų visur langai pasidaro,
Lygiai kaip antai stikliorius įdeda stiklą (ŽR, eil 3-4).

Jis, atrodo, piešia tą pačią pavasario vietą tik žiemos laike. Jam gaila buvusių linksmų paukščių, kuriems dabar vienas vargas. Jis bara plėšrius vilkus ir nevykusius medžiotojus. Tiesiogiai Metuose pats Donelaitis paskutinį kartą įsiterpia, aprašydamas Pričkaus nelaimę ir baigdamas jau cituotomis eilutėmis apie būrą, stumdomą kaip šunį (ŽR, eil. 466-67).

Šios eilutės ir išryškina Donelaičio pažiūras į baudžiavą ir aplamai į skriaudžiamųjų gyvenimą. Nei Donelaičio laiškuose, nei jo raštuose įstaigoms, nei jo, kaip veikėjo, žodžiuose Metuose nėra Selmo ar Pričkaus susitaikymo su neteisingais ponais ar su tariamąja Dievo paskirtimi. Priešingai, kaip parodyta, Donelaitis pataria atsargiai priešintis neteisybei. Jo argumento bazė yra teisingasis Dievas, o ne dieviškas valdytojas, vienus prispaudęs, kitus iškėlęs. Metuose Donelaitis nuoseklus. Jo stilius, žinoma, skirtingas, ir jo minčių ir aliuzijų apimtis kitokia, nes jis Metuose dalyvauja ne kaip kunigas, vadas ar mokslininkas, bet kaip vienas iš būrų, su kuriuo kai kurie, kaip Pričkus ar Selmus, nelabai skaitosi. Bet ir "Metų" veikėjas Donelaitis priešinasi Pričkaus beprasmiškai mirčiai, jau iš anksto matydamas ir skaitytojui nurodydamas, kad Pričkaus pažiūra naivi. Metų Donelaitis atlaidesnis už kitus poemos veikėjus. Jis ne vien jiems atlaidus, bet juos gerbia ir iš jų daug tikisi. "Vasaros darbuose" Paikženčiui pakritikavus būrus, Donelaitis jį sudraudžia, sakydamas,

Bet, kas taip šveplen, tas būrą dar nepažįsta.
Vierykit tikt man, kad tūls vyžas užsimovęs,
Su protu daugsyk apgauna didelį poną;
Tikt nedrįsta biedžius vis kaip reik pasakyti (VD, eil. 501-04).

Pričkui jis ir primena, kad kvailų visur pasitaiko, net šilkuose (VD, eil. 300-01). Niekur jis nemato pono, jau užsigimusio geresniu už būrą, Dievo paskirtu būrus, nors ir neteisingai, valdyti.

Šitaip galvoti — nepasiduoti neteisybei ir su ja nesusitaikyti — ano meto aplinkybėse nebuvo lengva. Tai liudija paties Donelaičio gyvenimas ir jo raštai apie tai kalba. Neprarasdamas tačiau vilties ir giedrumo, jis tuos šviesius savo laiškus rašė dar 1777 metais, tuo pačiu kovodamas su valdžia. Jis žinojo, kaip jo raštai irgi rodo, kad kova dažnai, gal net dažniausiai, yra beviltiška ta prasme, jog ponai vis tiek viršys. Tačiau Donelaitis liko ištikimas teisingumui ir savo sąžinei, tuo būdamas ištikimas ir savo teisingajam Dievu. Ir užrašuose, ir Metuose jis tai šitaip išreiškia:

Žinom juk, želėk Dieve, kaip mūsų gadynė
Ašaras išverktas po kojų mindama šypsos (RG, eil. 679-80).

Ką ta kova iš jo pareikalavo, liudija jo užrašai ir kitos pastabos. 1766 jis lotyniškai Krikšto metrikuose įrašė:

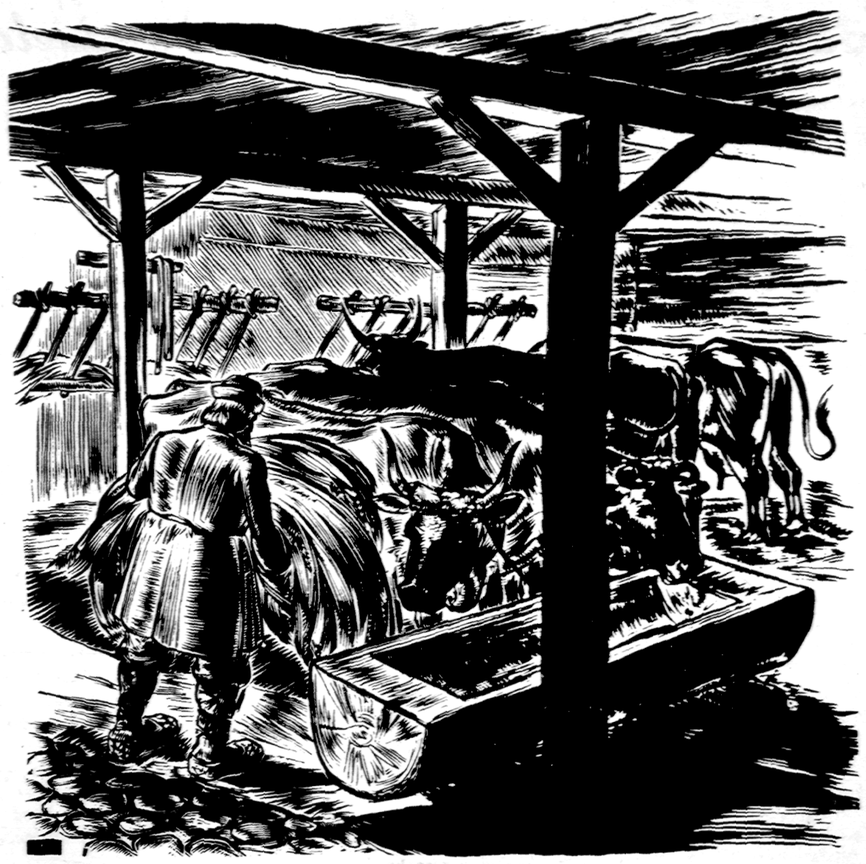
"Garbingas Skaitytojau ir įpėdini, praeitų metų skaičiavimuose, kaip akivaizdžiai matyti, suklydau. Akys jau silpsta ir perdaug gausūs darbai apsunkina sielą. Dieve, duok, kad tavo laikai būtų lengvesni už mano. Dažnai beveik be sąmonės suklupdavau po darbų našta. Kuo metų skaičius ir darbų našta auga, tuo labiau išsenkam. Lapkričio pabaigoje baigiu jau dvidešimt trečiuosius savo tarnybos metus. Visko patyręs esu, daug iškentėjęs, visados Dievo malonės paremtas ir sustiprintas. Tatai, brangusis įpėdini, atminimui šia proga įrašiau. Atmink mano kapą ir lik sveikas (psl. 590, n. 74).

Jo prėcentorius Schultz-Šulcas taip įrašė į mirimų knygą po Donelaičio mirties:

1780 m. vasario 18 d.: Kristijonas Donalicijus, išbuvęs 37 metus šios parapijos klebonu, eidamas 67 savo amžiaus metus, mirė dėl visiško nusilpimo. Jis buvo puikus mechanikas, padaręs 3 gražius pianinus ir fortepijoną, taip pat mikroskopą ir daug visokių kitokių dalykų, ir kartu sąžiningas žmogus. Ne pagal šio pasaulio madą, bet ištikimas draugas, ir per 9 metus, kai aš buvau su juo kartu, nesu nė sykio su juo susikivirčijęs, bet mes gyvenome kaip Dovydas ir Jonatanas. Be to, sąžiningas neiškreipto krikščioniško mokslo gerbėjas ir mylėtojas. Dievas telaimina jo kapą ir teleidžia man prieš savo sostą kada nors susitikti su juo. Jis gimė Lazdynėliuose, Žirgupėnų parapijoje, tikrų lietuvių laisvųjų valstiečių šeimoje, todėl jis ir ta kalba mokė ir tikrai grynai ja kalbėjo. Prieš tapdamas klebonu, jis buvo apie 3 metus kantoriumi ir po to rektoriumi Stalupėnuose" (psl. 573, n. 93).

Donelaičio viltis, narsa, teisingumas, jautrumas, darbštumas; jo žodžiai ir mintys — ir yra Donelaičio palikimas, jo saulė ateinančioms kartoms.

(Paskaita, skaityta Poezijos dienose Chicagoje, Jaunimo centro kavinėje, 1980 m. gegužės mėn. 30 d.)

V. K. Jonynas

Kristijono Donelaičio "Metų" iliustracija iš "Žiemos rūpesčių".

Čiurlioniškoji tema teatro festivalyje

(Atkelta iš 3 psl.)

Vilniuje 1960 metais. Tik tiek tos tikrovės ir autentiškumo. Nei datos, nei aplinkos autentika nebuvo panaudotos "Čiurlionio" struktūrai. Trys romano siužeto sluoksniai, kuriais domėjosi recenzentai amerikiečiai "Ikaro sonatai" pasirodžius 1968 metais anglų kalbos versijoje, yra "Čiurlionio" atrama, trys būsenos, trys Čiurlionio apvalkalai, kurių paskutinysis yra jo žemiškojo kūno įkapės. Nesiekta dokumentacijos, siekta vadinamosios "čiurlioniškosios temos" aureolės ties Čiurlionio galva. Savo dedikacijoje, atsiuntęs man 1967 metais poezijos "Sonatos ir fugos" rinkinį, poetas Kazys Bradūnas gaivališkai įrašė: "Čiurlioniškos temos bendrininkui". Ar nebus tik poetas kaip tik tas pradininkas, kurio išradingas epitetas apgobia didelį kūrybinio pasaulio reiškinį, aip savo laiku gimė "impresionizmas", "pointilizmas", "Dada sąjūdis" ir mūsų "Keturių vėjų" maišatimas? "Čiurlioniškoji tema" "Čiurlionyje" yra dominantas prieš dokumentaciją. Tai idėjos evoliucija, kaip aš suprantu tą reiškinį.

— Lietuviai adoruoja M. K. Čiurlionį. Jie nori matyti jį scenoje ir poezijoje kaip antikinį dievaitį. O "Ikaro sonatoje" ir *"Čiurlionyje" dalis veikalo skirta sunkiai kenčiančiam protagonistui. Kaip, Rašytojau, suderini instinktyvų auditorijos norą matyti triumfuojantį genijų ir to genijaus vaizdą, kada jis kenčia kaip* eilinis žmogus?

— Žmogiškoji kančia puošia ir pusdievį. Tai rodo mitai: Prometėjus, Ikaras, Sizifas... O realus žmogus, kuris kadaise gyveno žmonių tarpe, savo amžininkų akimis buvo toks, kaip jie patys. Gal tik kiek keistokas, kiek originalus. Tiktai vėliau, istorijai bekeičiant dabartį, sampratos kito, o kartu ir genijaus atmintis. Kada aš rinkau medžiagą "Čiurlioniui", aš kalbėjau su dailininku Adomu Varnu apie įdomią asmenybės įvertinimo evoliuciją laikui bėgant. Adomas Varnas asmeniškai pažino M.K. Čiurlionį.

A. Varnas pasakė maždaug taip: "Tai tiktai dabar, vėlesnei kartai, Čiurlionis atrodo mūsų dailės *deus ex machina*. Mūsų kartai tada jis atrodė kiek už mus vyresnis, kurį smagu pamėgdžioti juodo apsiausto nešiojimo būdu, plačiabrylės skrybėlės užsidėjimo maniera. Čiurlionis buvo žmogus tarp žmonių, keistokas, įdomus, savotiškas, ir toks jis liko mano atmintyje". Va, religinėje istoriografijoje, savo studijoje "Vie de Jesus", E. Renanas pažiūrėjo į Jėzų Jo amžininko akimis. O šiame Jėzus buvo vien tik "išskirtinis žmogus", kaip tai rodo ir Evangelijos tekstai. Jis buvo jiems savas, artimas. Jie matavo Jį savo matu. Tokį, amžininkų akimis matomą Čiurlionį, aš atkėliau vaidinimo scenon. Jo ikariški siekiai fantastiški, jo nepajėgumas kautis su realybe - jo įgimta savybė, jo finalo tragedija apsireiškia psichinės ligos formomis. Jo pomirtinė šlovė kilo vėliau. Bet, štai, noriu, kad vaidinime skambėtų leitmotyvas: tautoje buvo žmogus, kuris nėra miręs po savo fiziškos mirties; kuris tebėra įkvėpimo šaltinis poetams; kurio siekiai iki šiol mįslė ir mistika. Tautoje buvo žmogus, kurį galime lyginti su legendiniais antikos asmenimis. Tai yra milžiniškas tautos laimėjimas — tokį žmogų turėti... O gyvenime, kada jis buvo gyvas, jis buvo žmogus, ne ateityje kanonizuotas genijus.

— Ką tarsite, Rašytojau, apie Teatro festivalį?

— Neabejoju dideliais teatro festivalių rengėjų nuopelnais išeiviško teatro kultūrai. Nepriklausomoje Lietuvoje dramos teatras turėjo savo svorį, savo reikšmę, nors ir nebuvo išryškinęs dėl laiko stokos savo kūrybinio veido. Tiktai vėliau, teatrams dauginantis, buvo galima apčiuopti skirtingus kūrybinius bruožus. Išeivijoje dramos teatras kukliai sėdi posūnio skarmalėliuose. Iškilo butaforinis operos kultas, savo esme tarptautinis, ne lietuviškas. Nors savo laiku dramos mohikanų išeivijoje buvo daugiau už operos mokovus, dramos scena gaišo, nyko, kol atkūrė ją savanorių būriai, išeiviškojo sceninio entuziazmo herojai. Tačiau taip nubėgo ilgos išeiviškojo teatro scenos atgimimo dekada, o dramos istorija išeivijoje turėjo būti kita. Gaivi ir gaji drama galėjo kurti, formuoti visuomenę, jos idėjines galias. Prisiminti tenka greitosiomis Ibseną, Moljerą, Gogolį ir kitus. Visi šie scenos veikalų genijai, be teatro tarpininkavimo, negalėtų rastis. O be jų teatras negalėtų įtakoti visuomenės. Išeiviškieji teatro festivaliai turėtų vykti ne retais protarpiais, bet kasmet, kaip tai daro operos adeptai. Turtingoje išeivijos visuomenėje, jos galingose santaupose, jos fonduose, turi rastis lėšų ir savo teatrui kurti. Vinco Nagornoskio laikais mažoje Baltimorėje buvo kitaip: pilnos žiūrovų salės kėlė uždangas savo lietuviškoms premjeroms. Čia jau mes turime pasuoti prieš anos kartos meilę savo teatrui ir jo repertuarui. Tačiau dar nėra vėlu: kiekviename mieste, kur yra resursų, gali kurtis vaidybiniai vienetai. Jų inteligencijos ir talentingumo peržiūra kasmetiniuose teatro festivaliuose, atrankos būdu, įgalins siektis kūrybinių aukštumų. Tai nėra mano planas. Apie tai savo laiku kalbėjo M.K. Čiurlionis, piešdamas teatrines dekoracijas ir čiurlioniško braižo, dabar dingusias, scenos užuolaidas.

— Koks, mielas Rašytojau, jūsų ryšys su Los Angeles Dramos sambūriu, kurio pirmininku teko būti kelerius metus? Kokias viltis gaivina Sambūrio veikla? Kokie pramatomi pavojai, veiklos trukdymai?

— Šio Sambūrio istorija marga, įdomi, turininga. Bet ne kitaip gimė ir kilo kiti vaidybiniai jungtiniai išeivijoje. Tai pastangos tvirtai surasti savo vaidybinį credo. Ir gera, kad Sambūris nenori liktis lokalinio pobūdžio institucija, nenori ribotis kuklaus repertuaro lakštais.

Jau ilgą metų eilę Sambūrio sceninį darbą rikiuoja režisierė Dalila Mackialienė. Ji atranki, reikli, įsižiūrinti į repertuaro esmę. Sambūrio repertuare nėra kitataučių autorių. Saviesiems veikalams atsirasti, net du kartu Sambūris skelbė "Dramos konkursus". Vaidybos mene grožėjomės drama, komedija, farsu, lesedrama. Nuolatinį aktorių branduolį sudaro septyni - aštuoni aktoriai, kas garantuoja beveik profesinį priėjimą prie rolių. Man atrodo, jog sveika išeiviškojo teatro intuicija pataria Sambūriui ir režisierei judinti savuosius autorius, ir tai sudaro prasmingą podirvį; kaip kadaise Palangoje, — galėjo gi vietoj "Amerikos pirty" suvaidinti A. Čechovo vodevilį, o vis dėlto paėmė Juozo Vilkutaičio - Keturakio "Ameriką pirty". Tai nėra aklos patriotikos pavyzdys, bet idėjinės politikos vyksmas, gyvybingas išeiviškai scenai. Suprantama, apie tai kalbu, iš šalies įsižiūrėdamas į Sambūrio darbą. Sambūrio vadovybė, arba režisierė, čia pateiktų esmingesnės, detalesnės medžiagos.

Teatro festivalis, atrodo, irgi įsileidžia tiktai savuosius autorius. Ir Dalila Mackialienė, prasilenkdama su lengvo juoko mėgėjų kėslais, parengė festivaliui "Čiurlionį" — 105 didžiojo menininko gimtadienio jubiliejui...

Linkiu Auditorijai — įspūdžio.

Alė Rūta,